

Марија-Магдалена КОСАНОВИЋ /Никшић/

МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ И НАСТАВА ЈЕЗИКА

Општепознато је да је Михаило Стевановић (1903–1991) лингвиста ретке свестраности. У написима о њему најчешће се говори о истраживањима општелингвистичке проблематике, о писању граматика, затим о дијалектолошким, акцентолошким, лексиколошким и лексикографским истраживањима. Биће да ништа мање није познат ни као нормативиста и правописац, истовремено и ревносни проучавалац дела Његоша, Вука и Белића. Такође је очигледно да је Михаило Стевановић готово четири и по деценије дугим стажом у настави – гимназијској и универзитетској – морао испољити и своје велике методичке способности.¹ Наш задатак и циљ је да овом приликом бацимо нешто више светла на оне Стевановићеве текстове који се директније односе на наставу српског / српскохрватског језика, да се затим позабавимо и оном страном његових приручника и уџбеника српскохрватског (али и руског) језика која има принципијелно значење за ауторово поимање методике наставе, односно примену научних резултата у наставној пракси.

Проблемима наставе матерњег језика у средњој школи Стевановић је посвећивао пажњу још у својим раним, предратним радовима. Тако већ у првом по реду оваквом чланку он анализира лоше стање у тадашњој средњошколској настави, која ученицима није пружала „потпуно познавање књижевног језика”. Ђаци су били у прилици да правилан језик уче једино на школским часовима, али и ту је било крупних недостатака, будући да велики део професора није био квалификован за извођење наставе. Сем тога, – како тврди аутор – у породици је велики утицај дијалекатских особности, у друштвеном животу – језика улице.

¹ Све био-библиографске податке смо црпили из зналачки и са пуно пијетета написане монографије Драга Ћупића: *Животи у знаку науке: Михаило Стевановић (1903–1991)*. Београд, 2000.

„За језик данашњих филмова је утврђено да квари и језик одраслих. (...) Књигу данас ђак врло мало воли; у њој данашња омладина ретко тражи забаве. Чести су случајеви да поред школских уџбеника у току свих осам година у средњој школи ђак не прочита ни једну другу књигу. То је узрок да писменост школских генерација све више опада. Од свих језика најмање пажње се поклања учењу нашег народног језика. Практичне ће имати користи ако науче француски, немачки или који други страни језик – такве користи им неће донети ни најбоље познавање нашег књижевног језика, – сматрају ђаци и већина њихових родитеља”.²

Све ово је записано пре равно седамдесет година, а веома препознатљиво звучи и сада! Аутор је добро запазио да је невоља у томе што се лоше усмено и писмено владање језиком репродукује и реперкутује код интелектуалаца свих професија:

„Ти су кандидати свршили школу и пошли су с факултетском спремом у администрацију, да пишу законе, да предају у средњој школи (...)” – констатује, између осталог, М. Стевановић.³

Чини се да не треба сувише истицати колико је и ово запажање актуелно до дана данашњег. Ваља још рећи како је у датом чланку Стевановић наставницима препоручио важан методолошки и методички приступ: полазећи од народског, дијалекатског језика средине, тај исти језик исправљати књижевним, граматички правилним изразом. Данас ми тај метод најчешће именујемо *контрaстивним*; Белић га је звао *диференцијалним*.

Три године доцније Стевановић се вајка да се стање у настави језика није поправило:

„Сви признају да нам књижевни језик није увек добар, да се он код нас не негује као у осталих народа и нарочито, да наша средња школа не даје омладини познавања језика онолико колико би требало да јој да”.⁴

Аутор види следећа три циља предавања и учења матерњег језика: 1. овладати правилима књижевним језиком; 2. путем овладавања семантиком појединих говорних чинова учити се логичком мишљењу и тачном исказивању мисли; 3. упознати се са основним постулатима природе језичких појава и лингвистичке терминологије, али никако не путем бубања голих дефиниција. „Слажемо се с њима [с онима који сматрају да деца траже нешто забавније од граматике – М. М. К.] да ученици збиља не воле граматику и да им је несхватљива, али не и у томе да она не може бити и разумљива. Не

² Вид. Михаило Стевановић: *Наш књижевни језик у средњој школи*. „Наш језик”, 1932, књ. I, св. 2, с. 39.

³ Исто, с. 41.

⁴ *Схваћање важности српскохрватског језика у средњој школи*. „Наш језик”, 1935, књ. III, св. 3, с. 72.

смеју се само при тумачењу извесних појава испуштати елементи који објашњавају њихову природу”.⁵

Лако је запазити да већ у својим првим радовима Стевановић своје мисли и анализе излаже кристално јасно, веома једноставним речима, али изузетно прецизно. Нема ту ни трага од данас тако честих високопарних методичких умовања која могу само да замагле суштину ствари. Наглашавамо ово зато што ће једноставност, приступачност исказа остати битна карактеристика његовог научно-стручног стила.

Знамо: после Другог светског рата Михаило Стевановић делује као вршни научни радник, наставник Београдског универзитета. Већ у првој послератној години пружила му се прилика да примени своје дотадашње граматичко вјерују. Наиме, Министарство просвете Србије поверило му је да, заједно са Радомиром Алексићем, напише *Граматику*, као приручник за општу употребу у средњошколској настави. Био је то, с обзиром на ондашње прилике и околности, солидан компендијум са двестотридесет страница текста у коме су после општих напомена о језику следили одељци о *граматици*, *фонетици*, *акценти*, *морфологији*, *синтакси*, значењу и употреби *глаголских облика*, *имена* и *иначе*, најзад и о основама *интерјункције*. У свом краћем предговору аутори су истакли да су при писању књиге првенствено водили рачуна о *присвојачности излагања* градива просечном ученику, почев од првог разреда па надаље.⁶

Занимљиво ће бити да се у овом периоду Михаило Стевановић потписао и као коаутор (са Александром Алексопулом) још једног, али данас већ увелико заборављеног приручника – *Руске читанке с руско-српским речником за више разреде средњих школа*.⁷ Ова хрестоматија је требала да попуни празнину, недостатак уџбеника руског језика, који се у Југославији интензивније почео изучавати тек после Другог светског рата. Зато је она истовремено била намењена свим разредима средњих школа! Отуда и њен велики обим: близу двестопедесет страница одабраних руских текстова и стотину страница руско-српског речника (са преко седам хиљада речи). Не знамо колики је Стевановићев удео у припреми ове хрестоматије, али знамо да њена концепција и није оригинална. Књига је, наиме, састављана према совјетским читанкама *Родная литература*, из којих су текстови и преузимани, додатно акцентовани. Придодата су им и краћа објашњења речи и израза за које се претпостављало да могу представљати тешкоћу српским ученицима. За овде штампане руске текстове би се најкраће могло рећи да су „данак времену”. Они су веома разнолики, а поређани су углавном

⁵ Исто, с. 73.

⁶ Вид. Др Радомир Алексић и др Михаило Стевановић: *Грамматика српског језика за ученике средњих школа*. Београд, 1946, с. 3.

⁷ Београд, 1947.

несистематично, испретурано. Доминирају они јарко идеолошки обојени, чији су аутори неидентификовани, а који глорификују Совјетски Савез, његову величину, рудно богатство, свеукупну идеологију. Југославија је потпуно одсутна, сем једног совјетског написа о Маршалу Титу. Зато се посебно величају Лењин, Стаљин, Ворошилов, Молотов, Киров, Крупска, ударник Стаханов, „мичуринци” и др. И све то, опет, у хаотичној спрези са одабраним местима из литературе руских и совјетских класичних писаца: Крилова, Пушкина, Љермонтова, Гогоља, Њекрасова, Тјутчева, Тургењева, Чехова, Горког, Мајаковског, Шолохова, Алексеја Толстоја, али и минореса, попут Демјана Бедног и др. Све у свему, ова читанка је далеко иза предратних достигнућа Радована Кошутића (*Примери књижевног језика руског*) и Петра Ђорђића (*Руски језик у 100 лекција*). Ми се на њој задржавамо као на Стевановићевом ретком, рекли бисмо, доцније незабележеном, излету ван области уже струке – савременог српскохрватског језика.⁸

Михаило Стевановић је 1951. године начинио велики искорак у писању уџбеничке литературе, објавивши прво издање своје *Грамајичке српскохрватског језика за више разреде гимназије*.⁹ Дакако, у току другог низа година њена многобројна издања добро су служила и у универзитетској настави. У овој граматици српскохрватски језички систем је представљен преко три повећа одељка: 1. *фонетика*; 2. *морфологија* (са акцентом и грађењем речи, што су датадашње граматике занемаривале); 3. *синтакса*. Књига је подупрта богатим илустративним материјалом – примерима из језика савремене српске књижевности и публицистике и, што је за нашу тему битно, *ириладићена је иошребима наставе*.

Из даљег Стевановићевог све продубљенијег научно-стручног бављења граматичком проблематиком проистекла је капитална двотомна синтеза: *Савремени српскохрватски језик (грамајички системи и књижевна норма)*,

⁸ Чини се да је Стевановић добро и на време схватио да његова права вокација не може бити озбиљније бављење другим језицима, сем матерњег. Он је, наиме, сам сведочио како је француски језик на студијама положио са једва пролазном оценом, а специјализацију у Пољској – код Јана Розвадовског (упоредна грамика словенских језика), Казимјежа Њича (старословенски) и Јана Лосја (полонистика), напустио после непуна три месеца боравка у Кракову, „због болести”. Занимљиво је подсетити се да је некако у исто време стипендију пољске владе користио још један српски слависта – Петар Ђорђић (1904–1989), који је и докторирао у Кракову, 1928. године. (Вид. Вера Јерковић: *Петар Ђорђић*. „Зборник МС за филологију и лингвистику”, 1989, XXXII/2, с. 225).

Стевановић је своје знање руског језика показао радећи и као један од преводилаца књиге *Педагогија* (у редакцији П. Н. Груздјева). Београд, 1949.

⁹ Београд, „Знање”, 1951

чији је први део (*увод; фонетика, морфологија*) први пут штампан 1964, а други (*синтакса*), 1969. године. У својој *Речи унапред* аутор истиче:

„Књига је постала од мојих редовних предавања, држаних студентима универзитета. И овима ће служити као уџбеник. Али је она прилагођена општој употреби, којој је такође намењена”.¹⁰

Стевановићеве систематизације језичких структура припадају типу тзв. формалних граматика, које прате језички систем од облика ка значењу. Оне су дескриптивне и нормативне. Много је писано о томе да су аутору као репери послужила одговарајућа дела Ђуре Даничића, Стојана Новаковића, Томе Маретића и Александра Белића. Овоме, међутим, вреди додати да је пишући своје граматике Стевановић готово фанатички водио рачуна о наставно-педагошкој пракси. И обрнуто: у методичким чланцима редовно је користио прилику да исказе своју језичку стручну компетенцију. Средњошколске наставнике је саветовао да иду укорак са временом, да прате резултате науке о језику, те да их користе у настави.

„Наука, као истина, једна је иста – на универзитету и у средњој школи, па и у основној. Није једна по опсегу, по дубини улажења у проблеме, по начину излагања, али су научне истине једне”, – писао је Стевановић.¹¹

Притом се он ради јасноће и сврсисходности увек користио примерима. Тако је у чланку о коме је реч у читавих тринаест тачака изложио језичка достигнућа која би требали да усвоје наставници и њихови ученици. На једном семинару за професоре и наставнике српскохрватског језика указао је, на пример, на дуго занемаривани *Значај њроучавања синтагме у насџави језика*.¹²

На другом се, пак, семинару позабавио питањем: *Како насџаву мајџерњеџ језика учиниџи акџуелџом*.¹³ Његов одговор на ово горуће питање састоји се у следећем: треба будити интересовање ученика проблемском наставом, тумачењем што је могуће више питања; ваља бити потпуно свестан циља и сврхе учења овог наставног предмета; ваља посветити велику пажњу уклањању недостатака говорног језика (изговор *ч* и *ћ*, *џ* и *ђ*, погрешно акцентовање појединих речи, погрешна употреба падежа, неправилна конгруенција и сл.). Указао је и на доста распрострањену погрешну употребу партиципа, која настаје под утицајем лоших превода са страних језика (типа „раније видећа уметничка вредност” и сл.). Надаље је наш аутор сматрао да наставу језика и књижевности треба остваривати у јединству,

¹⁰ *Савремени српскохрватски језик*. Београд, 1964, с. 1.

¹¹ *Развиџаџ науке и насџава мајџерњеџ језика у средњој школи*. „Књижевност и језик у школи”, 1954, бр. 4, с. 233.

¹² „Књижевност и језик”, 1961, бр. 2, с. 134–139.

¹³ „Књижевност и језик”, 1962, бр. 2, с. 89–100.

да би стално и изнова указивао на потребу стручног усавршавања наставника и њиховог праћења одговарајуће литературе.¹⁴

Могли бисмо закључити како је Михаило Стевановић чврсто веровао да је језик темељ идентитета нације. Као средство комуникације, он помаже да се човек оствари, социјализује, хуманизује. Зато је Стевановић сматрао да је српскохрватски језик опште добро, које треба неговати и унапређивати.¹⁵ Јер, језик је динамичка категорија која се стално мења. Истовремено се мењају и наше представе о њему, нашта треба обратити пажњу приликом његовог проучавања. Видели смо да Стевановић није био примарно-теоријски методичар, али је његов целокупан живот и рад био прожет старанњем „о једноме од најважнијих школских предмета, који је обавезан у свим школама и чије је добро савлађивање скоро подједнако потребно у свим структурама и позивима јавног живота”.¹⁶

Марија МАГДАЛЕНА КОСАНОВИЧ /Никшич/

ВЗГЛЯДЫ МИХАИЛА СТЕВАНОВИЧА НА МЕТОДИКУ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА

Резюме

В настоящей статье рассматриваются положения корифея сербской лингвистики Михаила Стевановича (1903–1991), которые, прямо или косвенно, относятся к методике преподавания языка. В первую очередь речь идет о методике преподавания родного сербохорватского языка в средней школе и в университете. Михаил Стеванович является автором многочисленных пособий и учебников сербохорватского языка, имеющих принципиальное значение для методики преподавания с точки зрения применения научных исследований в учебной практике. Русистам будет интересно, что М. Стеванович был соавтором одной хрестоматии русского языка, предназначенной для учащихся средних школ Югославии.

Анализируемый автором материал позволяет нам сделать вывод, что сербский языковед смотрел на язык как на фундамент национального самосознания, как на ценность, которую надо культивировать. Поэтому во всех своих работах он проповедовал необходимость развития речевой культуры учеников и студентов.

¹⁴ Исто, с. 98, 100.

¹⁵ Вид. чланак: *За повишење културе нашег књижевног језика*. „Књижевне новине”, 26. јул 1949, с. 1–2.

¹⁶ *Схваћање важности српскохрватског језика у средњој школи*, с. 76.